

R E C E N Z J E I O M Ó W I E N I A

Juraj Barta, PLEISTOCÉNNE PIESOČNÉ DUNY PRI SEREDI A ICH PALEOLITYCKÉ A MEZOLITYCKÉ OSÍDLÉNIE, „Slovenská Archeologia“, V: 1957 z. 1, s. 5—50, XXII tabl., 12 fig.

W latach 1953—1955 prowadzono ratownicze badania archeologiczne na wydmach Mačanské víšky koło Seredi, w południowo-zachodniej Słowacji, które przyniosły szereg interesujących faktów zarówno archeologicznych, jak i geologicznych.

Mačanské víšky stanowią kompleks trzech wydm wałowych, zorientowanych wzdłuż osi pñ. zach.—pñd. wsch. (najdłuższa sięga 600 m długości), leżących na tarasie rzeki Wag. Wydmy te od dawna były miejscem intensywnej eksploatacji piasku, wskutek czego uległy znacznemu zniszczeniu. Dokładne badania kilku odsłoniętych tu profili pozwoliły autorowi stwierdzić, że składają się one z trzech warstw piasku nasyconego węglanem wapnia, oddzielonych od siebie dwoma poziomami gleby kopalnej. Dolną glebę czarnoziemową J. Barta wiąże z interstadiem Würm I/II, górną natomiast z interstadiem Würm II/III i odpowiednio: piasek leżący poniżej dolnej gleby datuje na Würm I, a piasek zalegający nad nią (a poniżej górnej gleby) na Würm II. Piasek pokrywający górną glebę autor określa jako utwór Würmu III. W jego stropie występuje gleba holocenińska ze złogiem przemysłu tardenuaskiego jako najstarszym.

Podstawą do takiego datowania profilu wydmowego Mačanskich víškových była dolna gleba kopalna, w której wyróżniono następujące gatunki mięczaków: *Helicella striata* Muller, *Chondrula tridens* Muller i rzadki *Abida frumentum* Draparnaud. Stwierdzona tu malakofauna stanowi jedyny większy zbiór z wydm, zachowany dzięki wspomnianemu już uwapnieniu piasku. Jest ona typowa, wg określenia V. Ložka, dla kserotermicznych stepów i wielokrotnie była znajdowana w interstadiach W I/II, nigdy natomiast w W II/III i W III¹. Za tym datowaniem przemawiają również węgle drzewne, w których V. Nečas wyróżnił: *Pinus silvestris*, *Quercus*, *Betula* sp.

Konsekwencją takiego datowania dolnej gleby kopalnej było, omówione poprzednio, chronologiczne określenie warstw zalegających powyżej i poniżej, które odpowiada ogólnie przyjętemu pogładowi o trójdzielności młodszego lessu Czesko-słowackiego².

Wydma Mačanské víšky z racji wieku, jaki jej autor przypisuje, jest odkryciem wielkiej wagi. Jak dotąd bowiem nie stwierdzono w profilach wydmowych na terenie Europy tak datowanych poziomów glebowych.

¹ F. Prošek, V. Ložek. *Sprašový profil v Bance u Piešť'an*, „Anthropozoikum“, t. 3: 1953, s. 301—316, tabl. II.

² H. Gross, *Die bisherigen Ergebnisse von C¹⁴-Messungen und paläontologischen Untersuchungen für die Gliederung und Chronologie des Jungpleistozäns in Mitteleuropa und den Nachbargebieten*, „Eiszeitalter u. Gegenwart“, t. 9: 1958, s. 155—187.

Nie mniej interesująco przedstawia się omawiana wydma pod względem archeologicznym. Odkryto tu ślady osadnictwa paleolitycznego, mezolitycznego, hal-sztackiego, lateńskiego i staromadziarskiego. Autor zgodnie ze swoimi zainteresowaniami szczegółowo zajął się tylko materiałem paleolitycznym i mezolitycznym. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że wydma ta jest pierwszym obiektem tego typu w Słowacji i jednym z nielicznych w Europie eksplorowanym wykopaliskowo. Dotychczas bowiem powszechnie stosuje się jeszcze tylko eksplorację powierzchniową. Metoda ta na obecnym etapie badań jest już niewystarczająca i wręcz szkodliwa, wprowadza bowiem niepotrzebny zamęt w i tak dość skomplikowane i mechanicznie przemieszane materiały wydymowe, utrudniając, a czasem nawet uniemożliwiając, wyróżnianie czystych przemysłów.

Zabytki paleolityczne stwierdzono w dwu punktach wydmy. W jednym były to dwa otoczaki: radiolarytowy, ze śladami uderzeń intencjonalnych, i krzemienno, który — jak autor sądzi na podstawie jego kształtu i położenia — miał służyć w charakterze kowadełka. Obydwa okazy spoczywały w dolnej glebie kopalnej W I/II. W drugim punkcie wydmy odkryto w warstwie kulturowej płytkie ognisko z węglami dębu (określenie V. Nečesaneho) oraz cztery w przybliżeniu owalne jamy, a w niewielkiej odległości od nich kilkanaście okazów krzemiennych. Autor przypuszcza, że mamy tu do czynienia ze skrajem stanowiska, którego centrum zostało zniszczone przez działalność buldożera. Skromna kolekcja krzemienno, wyeksplorowana w tym punkcie wydmy, została uzupełniona materiałem powierzchniowym, który — wraz z poprzednio wspomnianymi — J. Barta zaliczył do późnego oryniaku. Takie zaszeregowanie przemysłu nie jest zbyt pewne, ponieważ autor oparł się na materiale mało typowym, banalnym, na formach, które równie dobrze mogą występować w innych przemysłach. Ponadto sytuacja stratygraficzna zabytków (chodzi tu o zabytki wyeksplorowane) nie jest jasna, ponieważ zalegały one w wierzchołkowej partii wydmy, gdzie dolna gleba W I/II i górna W II/III zlewa się z glebą holoceniową. Tak więc badania archeologiczne na Mačanskich vŕškach niewiele nowego wniosły do wiadomości o osadnictwie paleolitycznym w Słowacji. Posiadają natomiast istotne znaczenie dla badań nad wiekiem wydym, są bowiem potwierdzeniem poglądu, że niektóre wydmy mogły powstać już przed późnym glaciałem.

Interesująco przedstawiają się rezultaty badań nad osadnictwem mezolitycznym. Poza pojedynczymi znaleziskami, rozproszonymi w kilku punktach wydmy, w północno-wschodniej części, J. Barta odkrył i wyeksplorował duże stanowisko mezolityczne (powierzchnia przekopana wynosi 250 m²), na którym, obok bogatego materiału krzemienno, stwierdzono także malakofaunę, szczątki kostne, węgle oraz pyłki drzewne. Materiał ten zalegał w trzech następujących po sobie poziomach, określonych przez J. Bartę poczynając od góry, jako: warstwa gliniasto-piaszczysta barwy brunatnoszarej, warstwa piaszczysto-gliniasta barwy szaro-czerwono-brunatnej oraz ciemnobrunatna warstwa humusowa, silnie wapnista, o łącznej miąższości ca 100 cm.

Układu stratygraficznego zabytków nie stwierdzono. Jednakże na podstawie jednolitości surowca i wielkości zabytków autor traktuje materiał tego stanowiska jako zamkniętą całość wolną od domieszek.

W bogatym i różnorodnym inwentarzu przemysłowym, obok obfitego materiału odpadkowego (8421) oraz bardzo licznych wiórów i wiórowatych odłupków (2233), wystąpiły następujące typy narzędzi:

54 skrobacze, mikroskrobacze, „struhadla“, oskrobywacze — tabl. XV (do tej

grupy autor zaliczył drapacze i mikrodrapacze na wiórach oraz skrobacze i mikro-skrobacze wielorakie)³.

4 wiertniki — tabl. XX 84—87.

8 rylców i odłupków rylcowych — tabl. XVI 1—6.

183 wióry i wiórowate odłupki retuszowane i „vrby“ — tabl. XIX i XXI (w grupie tej wyróżnia się, obok wiórów i wiórcwaty odłupków łuskanych, mikrołuskanych i ze śladami użytkowania, także formy obłęcznikowe oraz narzędzia wielorakie).

20 odłupków grotowatych — tabl. XVIII 36—42 i tabl. XIX 21—27 (są to przeważnie odłupki odpadkowe, surowe i mikrołuskane o specyficznym wg J. Barty kształcie).

11 dłut — tabl. XVI 8—17 (są to łuszcznie jedno- i dwubiegunowe).

12 wiórów z ukośnie retuszowanym końcem — tabl. XXI 46—52, 66—68 (są to typowe mikrolityczne półtylczaki o łuskowiskach pochyłonych, przeważnie prostkowych, rzadko wgiętych i wygiętych).

58 grotów igiełkowatych — tabl. XX 1—31 (smukłe tylczaki i mikrograwety).

62 mikrowiórki z „zatepionym“ bokiem — tabl. XX 32—54 (są to różne typy mikrotylczaków i wiórowce).

16 trójkątów — tabl. XX 55—66, 92—95 (smukłe trójkąty nierównoboczne).

39 mikrowiórków z ułamanym bokiem — tabl. XX 67—83, 90, 91 (trójkąty prawie równoboczne o tępym wierzchołku, który jest wynikiem stosowania specyficznej techniki).

7 wycinków kół — tabl. XXI 53—59.

61 wiórów z łukowatym bokiem retuszowanym — tabl. XXI 1—45 (różnią się od grupy poprzedniej brakiem symetrii w zarysie łuku).

6 trapezów — tabl. XVI 18—20, 22—24.

106 półwytworów — tabl. XVIII 45—57 (wióry surowe i mikrołuskane).

214 rdzeni mikrolitycznych — tabl. XXII.

Wymieniony materiał został szczegółowo opisany i opatrzony bogatym materiałem ilustracyjnym, za co autorowi należą się słowa uznania. Takie sumienne opracowanie materiału posiada wyjątkowe znaczenie dla badań nad mezolitem w ogóle, a przemysłem tardenuaskim w szczególności. Jak dotąd bowiem, większość prac dotyczących tego zagadnienia ograniczała się tylko do pewnych ogólnych rozważań, przy czym materiał opisywano pobieżnie bądź w ogóle tego nie czyniono, ubogo ilustrując go.

Niestety podział typologiczny zastosowany przez autora oraz interpretacja niektórych form narzędzi budzi zastrzeżenia. I tak np. J. Barta wydzielił grupę tzw. grotów igiełkowatych i grupę mikrowiórków z „zatepionym“ bokiem, tymczasem niektóre okazy z obu tych grup pod względem typologicznym są tymi samymi formami, np. okaz na tabl. XX 34 został zaliczony do mikrowiórków z „zatepionym“ bokiem, a okazy z tejże tablicy na ryc. 16 i 17 autor włączył do grotów igiełkowatych. Niesłuszne wydaje się też określenie okazów zilustrowanych na tabl. XVI 8—17 jako dłuta. W rzeczywistości, co wynika z ilustracji, są to typowe łuszcznie jedno- i dwubiegunowe o charakterystycznych, silnie sfalowanych negatywach łuszczniowych. Pomylił się też autor stwierdzając, że owe dłuta zostały wprowadzone do literatury pod określeniem „tabliczki rdzeniokształtne“ przez L. Kozłowskię. Uczynił to dużo wcześniej E. Majewski w monografii powiatu stopnickiego. Zastrzeżenia budzi też grupa tzw. odłupków grotowatych, którym autor, co prawda

³ Określenia w nawiasach wg terminologii przyjętej przez większość badaczy polskich.

niezbyt stanowczo, przypisuje funkcję ostrzy strzał. Taka interpretacja chyba nie jest właściwa, bo poza ich przypadkowym kształtem, i to w odniesieniu tylko do kilku okazów, nic nie wskazuje na słuszność takiego określenia. Z ilustracji tabl. XVII 36—42 wynika, że są to zwykłe odłupki, odpadkowe surowe bądź mikrołuskane. Poza tym niektórym rdzeniom wiórowym, tabl. XXII 17, 19, autor przypisuje funkcję strugów (hobluki), traktując łuskaną krawędź pięty i odłupni (pięcisko) oraz ukośną lub prostą piętę jako część pracującą. Jest to niesłuszne, ponieważ łuskanie pięciska jest zabiegiem technicznym, stosowanym prawie we wszystkich rdzeniach wiórowych i wielu odłupkowych.

Chronologia przemysłu mezolitycznego z wydmy Mačanské vřšky z powodu braku danych stratygraficznych została ustalona głównie na podstawie typologii. Fakty przyrodnicze, o których będzie mowa dalej, odegrały niewielką rolę. Szukając analogii dla swego materiału autor krótko scharakteryzował znane przemysły mezolityczne Europy środkowej, przy czym słusznie odrzucił istnienie przemysłu „azylo-tardenuaskiego“, wprowadzonego do literatury przez H. Obermaiera. Niestety nadal używa za Zotzem określenia „šwidero-tardenuaski“ dla szczególnej grupy przemysłowej, przy porównaniu materiału z wydmy Mačanské vřšky z rzekomym „šwidero-tardenuaskim“ z Polski. Obydwa wspomniane terminy powstały na gruncie mieszanych złogów przemysłowych, kiedy i sposób ich eksploracji, i niewłaściwa interpretacja wprowadziły wiele zamieszania.

J. Barta, biorąc pod uwagę ogólnie mikrolityczny charakter przemysłu z omawianej wydmy oraz fakt występowania w nim form geometrycznych, zaliczył go do przemysłu tardenuaskiego, o typach narzędzi, które — jak sam stwierdza — mieszczą się w dość wielkiej rozpiętości czasowej. Autor przyjął trójstopniowy podział kultury tardenuaskiej i na tej podstawie wyróżnił w omawianym materiale formy starsze, jak np. tylczaki i półtylczaki, oraz formy młodsze, jak trapezy, i takie fakty świadczące o jego młodym wieku, jak ogólna przewaga narzędzi na wiórach, nieliczne występowanie skrobaczy na wiórach oraz ryłki (?). Następnie przeprowadził porównania z bliskimi stanowiskami tardenuaskimi Moraw, Czech, Niemiec wsch. i Polski zach. (w Polsce stanowiska Konin i Borowo), w których rezultacie przemysł z wydmy Mačanské vřšky datowany został na koniec środkowej albo początek młodszej fazy tardenuaskiego.

W chwili obecnej znajomość przemysłu tardenuaskiego, a właściwie cyklu przemysłów tardenuaskich, bo takie ujęcie jest niewątpliwie słuszniejsze, zarówno w Czechosłowacji, jak i w innych krajach Europy środkowej, jest jeszcze bardzo słaba. Dotychczasowa wiedza o tych przemysłach opiera się głównie na stanowiskach mieszanych bądź niepewnych. Dlatego też poprawne rozwiązanie całego problemu zależy przede wszystkim od wykrycia możliwie jak największej ilości czyстых stanowisk, które w przyszłości stanowiąc będą podstawę do tworzenia większych grup chronologicznych. W tej sytuacji słuszność wniosków dotyczących ścisłego datowania stanowiska tardenuaskiego z wydmy Mačanské vřšky na podstawie typologii musi pozostać kwestią otwartą, choćby z uwagi na fakt, że autor przyjął za podstawę swoich rozważań typologicznych istniejący trójstopniowy podział kultury tardenuaskiej, który dla terenu Europy środkowej jest tworem sztucznym, opartym na niepewnych podstawach.

Również dane otrzymane na podstawie analizy malakofauny, szczątków kostnych oraz pyłków i węgli drzewnych są niezbyt pewne i wyznaczają omawianemu przemysłowi dość szerokie ramy chronologiczne. W odkrytej na stanowisku ekologicznie zmieszanej malakofaunie V. Ložek wyróżnił następujące zespoły: zespół otwartego stepu trawiastego, zespół stepu karłowatego aż do parkowego, zespół lasu mie-

szanego oraz kilka gatunków wodnych. J. Barta tymczasowo przyjął, że wszystkie te zmieszane i różnorodne gatunki żyły w obrębie stanowiska względnie w bliskiej jego okolicy współcześnie i datuje je na stepową fację atlantyku. Jednocześnie stwierdza, że omawiana fauna nie uwidacznia wielkich różnic w stosunku do sub-borealnej fauny znanej z Czech. Brak stratygrafii oraz materiałów porównawczych z innych wydm w Słowacji uniemożliwia autorowi bliższe czasowe datowanie zespołu mezolitycznego.

Materiał osteologiczny, w którym — wg określenia O. Fejfara — wystąpiły następujące typy ssaków: *Cervus capreolus* L., *Cervus elaphus*, *Bos taurus*, *Bos* sp., *Bison* sp., *Equus asinus*, *Equus* sp., *Sus scrofa*, *Lepus* sp., także nie daje ścisłej daty. Wymienione gatunki, jak słusznie autor stwierdza, mogły egzystować we wszystkich fazach holocenu, z wyjątkiem fazy subaryktycznej.

Także analiza pyłkowa nie dostarczyła podstaw do ścisłego datowania omawianego przemysłu. Pyłki wystąpiły w poszczególnych warstwach w bardzo niewielkich ilościach, w związku z czym nie udało się wykreślić diagramu, który dałby pełen obraz wegetacji poziomu mezolitycznego. Jednakże na podstawie stwierdzonych pyłków oraz węgli drzewnych autor przyjmuje dla poziomu warstwy mezolitycznej datę zamykającą się między końcem borealu a początkiem atlantyku. Zatem datowania na drodze przyrodniczej również nie można uznać za bezsporne, gdyż stanowisko Mačanské vŕšky nie dało ku temu bezwzględnie pewnych danych.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w chwili obecnej główna wartość publikacji stanowiska Mačanské vŕšky leży w dobrym podaniu materiału oraz w ciekawych profilach i spostrzeżeniach geologicznych.

Maria Marczak

Stwierdzenie ostateczne, opublikowane w „Prace Instytutu Archeologicznego w Warszawie” 1961, 6, z. 1-2, pp. 325-329.

Stwierdzenie ostateczne, opublikowane w „Prace Instytutu Archeologicznego w Warszawie” 1961, 6, z. 1-2, pp. 325-329.

Stwierdzenie ostateczne, opublikowane w „Prace Instytutu Archeologicznego w Warszawie” 1961, 6, z. 1-2, pp. 325-329.

Stwierdzenie ostateczne, opublikowane w „Prace Instytutu Archeologicznego w Warszawie” 1961, 6, z. 1-2, pp. 325-329.